

ТЕХНОКРАТИЧНА СКЛАДОВА ІНДУСТРІАЛЬНИХ КОНЦЕПЦІЙ 50–60-Х РОКІВ ХХ СТ.: ТЕОРІЯ Р. АРОНА

Проблематика технократизму розкривається через роль технологічних змін серед детермінант суспільно-політичного розвитку, у зв'язку із апелюванням мислителем до концепту «раціональності». Технічний прогрес у теорії «індустріального суспільства» Р. Арона спричиняє трансформацію існуючих суспільних структур, наслідком чого є виникнення особливого виду політико-управлінської ієрархії — «техно-бюрократичної». Автор доводить що, незважаючи на характерний їй технопесимізм, концепція Р. Арона визнає технократію невід'ємним аспектом нової суспільної реальності.

Ключові слова: індустріальне суспільство, раціональність, технічний прогрес, технократія, техно-бюрократія.

Коломиец Л. В. Технократическая составляющая индустриальных концепций 50–60-х годов XX в.: теория Р. Арона

Проблематика технократизма раскрывается через роль технологических изменений среди детерминант общественно-политического развития, в связи с апеллированием мыслителем к концепту «рациональности». Технический прогресс в теории «индустриального общества» Р. Арона влечет трансформацию существующих общественных структур, следствием чего является возникновение особого вида политико-управленческой иерархии — технобюрократической. Автор доказывает что, невзирая на характерный ей технопессимизм, концепция Р. Арона признает технократию неотъемлемым аспектом новой общественной реальности.

Ключевые слова: индустриальное общество, рациональность, технический прогресс, технократия, техно-бюрократия.

Kolomiets Liliya. Technocratic component of industrial conceptions in 50–60's of XX century: R. Aron's theory

The issue of technocracy revealed through the role of technological change among the determinants of socio-political development, due to the thinker's appeal to the concept of «rationality». Technological advances in the R. Aron's theory of «industrial society» causes transformation of existing social structures, resulting in the emergence of a special kind of political and administrative hierarchy — «techno-bureaucratic».

The author proved that despite her typical technopessimism, conception of R. Aron recognizes technocracy as integral aspect of the new social reality.

Key words: *industrial society, rationality, technical progress, technocracy, techno-bureaucracy.*

Однією із особливостей еволюції теоретичних уявлень про технократію є те, що вже протягом ХХ століття фокус бачення змістився від розуміння її у якості певної домінуючої групи із функціями політичної влади (або уже наявними, або ж наявними в перспективі) до розгляду під технократією нової суспільної реальності, де політичне ставало технократичним, а раціоналізація управління обумовлювалась не лише діяльністю технократів як носіїв влади, але й загальною переорієнтацією спрямування політики держави. Ця еволюція прослідковується насамперед через шлях технократичних концепцій в доробках представників індустріалізму та постіндустріалізму. Якщо ще на початку ХХ століття в роботах Т. Веблена процес технократизації проявляв себе як прихід до влади інженерів, які змінюють існуючу методологію управління державою, то з часом апелювання до окремої суспільної групи (за певною ознакою — професійного спрямування і т.д.) як майбутніх носіїв політичної влади зникає, тобто концепт «технократії» втрачає такого роду персоналізацію.

Таким чином, на місце розгляду технократії як так званої технічної меритократії приходить розуміння технократії як нової політичної реальності загалом. В цій реальності відбувається зміна всіх складових політичної системи, економічного устрою і, відповідно, сама політична мапа починає трансформуватись. Ця трансформація насамперед пов'язана із тим, що разом з поширенням технологій, нових підходів до виробництва і управління, відбувається зміна не лише внутрішньодержавних зв'язків — на міжнародній арені з'являються нові актори і сили, які видозмінюють протікання глобальних політичних процесів.

Серед теоретиків індустріалізму технократичні позиції відстоювали Р. Арон, У. Ростоу та Дж. Гелбрейт. Дослідник еволюції осмислення технократії в історико-філософському дискурсі, С.В. Макеєв зазначає, що саме в умовах зростання впливу концепцій індустріалізму, багато ідей технократизму отримують «друге дихання»¹, зокрема ті, які стосуються обґрунтування ключової ролі технічних факторів у розвитку як виробничих процесів, так і їх впливу на

трансформацію економічної та політичної систем індустріального суспільства. Головною відмінністю від попередніх теоретиків, що висували ідею домінування технологічних факторів суспільного розвитку в контексті становлення індустріалізму (у т.ч. К.А. Сен-Сімона), було те, що тотальна індустріалізація та технократизація уже не розглядались як проекти близького чи віддаленого майбутнього, а як реальність ХХ століття, що й надалі лише поглиблюватиметься.

Р. Арон у низці своїх робіт «Критична філософія історії», «Безпервна війна», «Опіум інтелектуалів», «Мира та війна між народами», «Демократія та тоталітаризм», «18 лекцій про постіндустріальне суспільство» тощо, розкриває проблему взаємозв'язку технологічного розвитку та політики через концепт «індустріального суспільства».

Під індустріальним суспільством Р. Арон розуміє «не історично особливе суспільство, чи специфічний період сучасних суспільств, а тип суспільства, який відкриває нову еру людського досвіду»². Але дослідник зазначає, що наразі індустріальне суспільство знаходиться на примітивній фазі. Суспільство, на його думку, не може йменуватись в повній мірі «індустріальним», поки «дії людей та функціонування інститутів не досягне гармонії з духом індустрії»³, при цьому, не слід забувати, що індустріалізовані економіка та суспільство за своєю суттю є науковими. Власне, будь які технологічні винаходи, пише Арон, відносяться до одного з трьох типів: вони можуть виступати в якості ресурсу влади, вони можуть бути інструментами, або задовольняти ті чи інші потреби людей.

Р. Бангам, серед важливих концептів теорії Арона, виокремлює так звану «індустріальну енергію»: «енергію, що доступна суспільству і визначає ліміти того, як воно може видозмінюватись»⁴. Сучасні спільноти, відповідно, належать до цілком нового типу, що обумовлюється їхнім енергетичним потенціалом.

Проте поки існування наукового суспільства, визнає Р. Арон, далеке від того, щоб визнаватись універсальним явищем, але нації, які свідомо відкидають науковий розвиток, приречені до стагнації та занепаду. Складно заперечувати, що використання наукових знань в індустріальному суспільстві має більший вплив, ніж у будь-яку з попередніх епох, але варто враховувати також внутрішні тенденції у розвитку наукового знання — темпи його зростання лише пришвидшуються.

Р. Дарендорф у роботі «Сучасний соціальний конфлікт» називає «18 лекцій...» розширеним оглядом економічного зростання кінця 1940-х — середини 1970-х років. Дарендорф зазначає, що «зростання як таке не було якимось новим досвідом»⁵, але в ХХ столітті воно набрало нових форм, зростання стало «центральною проблемою новітніх економік»⁶. В той же час він, як і інші дослідники, відмічає поряд із визнанням реальності індустріального суспільства, песимізм у сприйнятті існуючих тенденцій, адже Арон не визначає зростання як абсолютне добро. Арон був стурбований майбутнім індустріального суспільства. Індустріальним суспільствам, на його погляд, притаманна тенденція ставати державами середнього класу та зменшувати нерівність. Але, зі зростанням рівня життя, поглибиться тенденція до утворення крайніх форм деспотизму, для підтримки суспільного спокою та соціального благополуччя.

«Аронівська політична наука не наслідуює позиції Конта стосовно недооцінки потреб конституційних механізмів захисту меншин та індивідів від жорстокості та зловживань технічної та бюрократичної ієрархії індустріального суспільства»⁷. Французький дослідник визнає, що індустріальне суспільство за своєю сутністю є егалітарним, демократичним та комерційним. Але він не відстоює позицій глобального історичного детермінізму. Незважаючи на те, що концепція Р. Арона за своєю суттю є технократичною, не варто забувати, що дослідник неодноразово підкреслював своє критичне ставлення до одностороннього детермінізму.

Розглядаючи структуру суспільної реальності, він виокремлює декілька її аспектів: економічний, соціальний та політичний. У роботі «Демократія та тоталітаризм», аналізуючи підходи до розуміння того, який фактор є детермінуючим, Арон зазначає, на користь політики свідчить те, що «у відношенні до людини політика є більш важливою, ніж економіка за самим визначенням, адже політика займається проблемами, пов'язаними з самою сутністю існування»⁸. Так він, за словами Д. Магоні, відкидає кантівський соціологізм: соціальне не детермінує та не може детермінувати політичне.

Для аналізу того, чим відрізняться зростання у сучасному суспільстві, дослідник звертається до концепту «раціональності» М. Вебера. В «Індустріальному суспільстві» Р. Арон пише про те, що як «технології, так і індустрія є раціональними»⁹. Він повторює

вислів О. Конта про те, що «Від знань до влади — пряма дорога»¹⁰, адже раціоналізація знань формує величезну владу. Так, стверджує Арон, технічна раціональність, проголошена в науці та виробництві, логічно переходить у відповідну раціональність соціальних організацій (у повній мірі, або ж стосовно окремих її аспектів). При цьому, зауважує дослідник, існують загрози стосовно практичного втілення цього явища: як приклад, він наводить Третій Рейх, «лідери якого використовували повністю раціоналізовану технічну та бюрократичну адміністрацію»¹¹ задля виконання антигуманних завдань.

Дарендорф пише, що століття, чи навіть півстоліття тому, раціональності та автоматизації не було достатньо, щоб зрозуміти невід'ємні передумови тенденції суспільного розвитку, до цього Арон додає також «оптимізм» вчорашній та теперішній». У дев'ятнадцятому столітті «оптимізм» за своєю сутністю носив ліберальний характер, а «песимізм» — соціалістичний. «Оптимізм» же сучасний йому, на думку Арона, не був «ні ліберальним, ні соціалістичним; він був за сутністю технічним. Ключем сучасної економічної історії є технічний прогрес»¹². Власне через відхід від трактування ідеологічних систем як формотворчих передумов політичного розвитку, його творчість в цілому, а зокрема роботу «Опіум для інтелектуалів» часто називають «маніфестом руху «кінця-ідеології»¹³. Проте Дарендорф, аналізуючи концепцію Арона, дещо критично підходить до питання про роль технократів у сучасному суспільстві: він не заперечує той факт, що вони стають носіями влади, але апелює до того, що, хоча «технократи можуть керувати світом..., окремо взята раціональність є недостатньою для передбачення можливого розвитку людських свобод»¹⁴.

Цікавим є твердження Р. Арона, що, оскільки ключем до розуміння новітньої історії є технічний прогрес, яку б систему ми не брали до уваги, «і капіталізм, і соціалізм ... є двома різними прикладами одного і того ж виду трансформацій»¹⁵. Сучасні індустріальні суспільства відрізняються насамперед особливостями організації публічної влади, що впливає на багато аспектів функціонування економічної системи, та її взаємодію з різними групами. Отже, різновиди індустріального суспільства виокремлюються на основі типу політичних систем: основою будь-якої співпраці є компетенція, а політика, таким чином, обумовлює кожен із можливих видів кооперації між людьми.

Російський дослідник С. Макєєв також відмічає цей аспект теорії Р. Арона — комуністичні режими не змогли втілити соціалізм у тому вигляді, який пропагували, вони зосередили увагу «на функції, яку К. Маркс історично відводив капіталізму, а саме на розвитку виробничих сил — технологічної бази»¹⁶.

Концепт індустріального суспільства дозволяв розглядати Європу як єдине ціле, адже знімаючи розділення на два «світи»: радянський та західний, Арон пропонував концепт єдиної «індустріальної цивілізації»¹⁷.

Як зазначає Д. Магоні (Daniel Mahoney) у роботі «Ліберальна політична наука Раймона Арона» («The Liberal Political Science of Raimond Aron»), французький дослідник «не міг ігнорувати «фундаментальні зрушення» того часу, здавалось би безупинну акумуляцію «знань та влади», яка характеризує сучасний світ загалом та наше століття зокрема»¹⁸. Аналізуючи дві гетерогенні соціальні реальності — феодально-військовий старий режим та «політико-індустріальну сучасність»¹⁹, автор відмічає радикальний та повний розрив між ними.

У «Столітті тотальної війни» Арон демонструє роль науки та індустрії, що у поєднанні з розвитком оборонної промисловості, обумовлює трансформацію видів боротьби між політичними акторами (як власне воєн, так і революцій). Індустріалізація, на його думку, «не відкрила нову еру, вона просто додала додаткові карти до старої гри»²⁰.

В «Опіумі для інтелектуалів» Р. Арон відзначає, що сучасне йому індустріальне суспільство включає більшу кількість робітників розумової праці, ніж будь-яке із суспільств минулого. Це є однією зі сторін поглиблення процесу індустріалізації, що тягне за собою збільшення складності організації, техніки та управління, збільшення попиту на освічених робітників, підвищення рівня життя тощо. «Три категорії робітників розумової праці — писарі, експерти та літератори — розвиваються одночасно і з однаковою швидкістю»²¹. Бюрократія є середовищем попиту на «писарів» із невисоким кваліфікаційним рівнем, більш спеціалізовані «експерти» здійснюють управління виробництвом, а школи, університети, засоби масової комунікації забезпечують роботою «літераторів» та «художників». Аналізуючи політичну роль цих суспільних груп, Арон визнає, що уміння маніпулювати словами та ідеями здатне забезпечити певні

можливості для тих, хто ним володіє, про який політичний режим не йшла б мова. Але, хоча ніколи не було дефіциту вчених та письменників, наразі «теоретик і пропагандист поєднуються в одній людині; генеральний секретар партії і розробляє доктрину, і керує революцією»²². І немає суттєвої різниці в тому, яку доктрину, партію, чи політичну систему ми беремо до уваги: консерватизм, лібералізм, демократію, націоналізм, комунізм, — кожна з них існує багато в чому завдячуючи інтелектуалам, тим, хто здатен до глибокого осмислення дійсності та суспільної думки, хто здатен творити нові думки та змушує маси в них вірити.

Реалії індустріального суспільства спричинили виникнення управлінської ієрархії, яку Р. Арон називає «техно-бюрократичною»²³. Проте в його трактуванні помітна та трансформація технократизму, яка знайшла своє відображення в роботах Дж. Бьорнхема: на верхівці цієї ієрархії, на думку Арона, знаходяться організатори, або ж менеджери, а не інженери або так звані техніки. Уявлення французького дослідника про те, що «на ієрархію, в яку інтегровані працівники, не впливає зміна типу власності»²⁴, частково перекликається із майбутньою ідеєю «техноструктури» Дж. Гелбрейта. В сучасних йому Західних суспільствах, як відзначає Р. Арон, техно-бюрократична ієрархія обмежена одним сектором індустріального апарату, проте з її розширенням відбудеться «ліквідація цілого комплексу соціальних відносин; індивіди не матимуть більше в тій мірі зобов'язань перед іншими індивідами, ніж перед державою»²⁵.

Таким чином, знову виявляється свого роду політичний техно-песимізм мислителя — він застерігає від перетворення держави на велику корпорацію, із всіма ймовірними негативними для суспільства наслідками даного процесу. Б. Андерсон, аналізуючи погляди французького дослідника на перспективи політичного розвитку індустріального суспільства, стверджує, що «використовуючи термінологію Арона, «кожне досягнення в свободах людини породжує нову форму поневолення»²⁶. Невід'ємні характеристики індустріального суспільства, серед яких дослідник виокремлює централізацію, ієрархізацію, субординацію, неодмінно вступають в конфлікт із цінностями, які декларуються демократичними політичними системами, зокрема свободою особистості. Окрім того, як уже зазначалось, технологічний прогрес у політичному вимірі відобразився на особливостях

ведення війни в індустріальному суспільстві. Так, велику увагу Р. Арон приділяє проблематиці ядерної зброї — саме її поява змінила формат міжнародної політики, саме вона викликає занепокоєння дослідника, як один із проявів негативного впливу розвитку знань.

У роботі «Війна та мир» французький мислитель задається питанням: «чи здатні ядерні або термоядерні технології модифікувати взаємовідносини стратегії та дипломатії»²⁷, якщо брати міжнародний політичний контекст? Фактично, це означало б необхідність перегляду класичної формули Клаузевіца про те, що війна є продовженням політики іншими засобами.

Технократичний характер концепції Р. Арона знаходить відображення у розумінні дослідником індустріального суспільства як цілком нової політичної реальності. Технологічний розвиток — визначальний чинник у функціонуванні сучасних спільнот, він обумовлює ревізію існуючої суспільної структури: на авансцену виходять робітники розумової праці, а управлінська ієрархія набуває характеристик «техно-бюрократичної». Технологізація має багатовимірний вплив на світ політичного. Для індустріальних держав, на думку Арона, характерні егалітаризм, демократизм, ускладнення системи адміністрування та комерціалізація — раціональність та ефективність є показниками успішності впровадження тих чи інших політичних рішень. Для міжнародної спільноти подальший розвиток «індустріальної цивілізації» означає подальше переосмислення підходів до дипломатії та проблем війни і миру, адже технологічний прогрес, окрім позитивних рис, несе і загрози, зокрема винаходу та використання нових видів зброї.

1. *Макеев С.В.* Технократические идеи и концептуальные построения в их историко-философском развитии : монография / Макеев С.В. — М. : Изд-во МГОУ, 2006. — С. 137. 2. *Aron Raymond.* The Industrial Society: Three Essays on Ideology and Development / Raymond Aron. — New York : Frederick A. Praeger, 1967. — С. 97. 3. Там само. — Р. 57. 4. *Badham Richard J.* Theories of Industrial Society / Richard J. Badham. — New York : Routledge, 2015. — Р. 116. 5. *Dahrendorf Ralf.* The Modern Social Conflict: An Essay on the Politics of Liberty / Ralf Dahrendorf. — University of California Press : Berkeley and Los Angeles, 1988. — Р. 95. 6. Там само. — Р. 99. 7. *Mahoney Daniel J.* The Liberal Political Science of Raymond Aron: a critical introduction / Daniel J. Mahoney. — Savage, Md. : Rowman & Littlefield, 1992. — Р. 58. 8. *Aron Raymond.* Peace and War: A Theory of International Relations / Raymond Aron. — New Jersey: Transaction Publishers,

2003. — P. 63. **9.** *Aron Raymond*. The Industrial Society: Three Essays on Ideology and Development / Raymond Aron. — New York : Frederick A. Praeger, 1967. — P. 70. **10.** Там само. — P. 70. **11.** Там само. — P. 76. **12.** *Dahrendorf Ralf*. Цит. праця. — P. 99. **13.** *Davis Reed M*. A Raymond Aron and the Politics of Understanding [Електронний ресурс] / Reed M. Davis. Web Journal «First Principles». — Режим доступу : <http://www.firstprinciplesjournal.com/articles.aspx?article=1576&theme=home&page=1&loc=b&type=cttf> **14.** *Dahrendorf Ralf*. Цит. праця. — P. 100. **15.** *Aron Raymond*. The Industrial Society: Three Essays on Ideology and Development / Raymond Aron. — New York : Frederick A. Praeger, 1967. — P.101. **16.** *Макеев С.В.* Цит. праця. — С. 139. **17.** Там само. — С.140. **18.** *Mahoney Daniel J*. Цит. праця. — P.19. **19.** *Aron Raymond*. Democracy and Totalitarianism: A Theory of Political Regimes / Raymond Aron. — New York : Frederick A. Praeger, Inc., 1969. — P. 34. **20.** *Mahoney Daniel J*. Цит. праця. — P. 65. **21.** *Aron Raymond*. The Opium of the Intellectuals [Електронний ресурс] / Raymond Aron. — New York: W.W. Norton & Company, Inc., 1962, 324 p. — Режим доступу : http://monoskop.org/images/7/73/Aron_Raymond_The_Opium_of_the_Intellectuals.pdf. **22.** Там само. **23.** Там само. **24.** Там само. **25.** Там само. **26.** *Anderson Brian C*. Raymond Aron: The Recovery of the Political / Brian C. Anderson. — Lanham : Rowman&Littlefield, 1997, 215. — P. 84. **27.** *Aron Raymond*. Peace and War: A Theory of International Relations / Raymond Aron. — New Jersey : Transaction Publishers, 2003. — P. 369.

***Kolomiets Liliya*. Technocratic component of industrial conceptions in 50–60's of XX century: R. Aron's theory**

One of the most prominent thinker of XX century, R. Aron The article analyzes the technocratic ideas set out in Raymond Aron concept of «industrial society». The issue of technocracy revealed through the role of technological change among the determinants of socio-political development, due to the thinker's appeal to the concept of «rationality».

He proposed his own vision of technocracy in the framework of «industrial society» theory. The concept of «industrial society» in a series of works «Opium intellectuals», «Peace and war among nations», «Democracy and Totalitarianism», «18 lectures on post-industrial society» etc. by R.Aronis the key to the disclosure problems of the relationship of technological development and politics. However, unlike K. A.Sen-Simon, «industriality» of society for Aron is already a reality, not only project of imminent or distant future. The researcher notes that he understands industrial society not as the specific period of modern societies, but as the type of society that opens a new era of human experience. Although its development is still at a primitive stage, the French philosopher notes the outstanding characteristics of the impact of technological progress on politics.

«Industrial energy» causes changing limits of political power because it comprehensively reflect the available potential for using the technological inventions as a resource power, as its instrument or as satisfaction of human needs. Thus, technocratic industrial society is technocratic, because of its main essential characteristics —

scientific and rationality. The reason for this serves, as Aron puts it, is a logical transition of technical rationality proclaimed in production and science to the socio-political sphere. Besides rationality and dissemination the practices of using the latest technical solutions, another characteristic of industrial society is a specific form of «optimism», which is a kind of thinker ideological function. If earlier optimism was liberal in substance and pessimism — socialist, modernity for Aron is associated with a new kind — technical optimism. But since he proclaimed the existence of a single «industrial civilization» thinker rejects the view that at the present stage of development, there are essential differences between capitalism and socialism. They are only examples of the same kind of transformation.

Increased demand for knowledge workers and a need to combine the skills and abilities of various profiles in one person transforming existing «rules of game» in politics, and facilitate the formation of «techno-bureaucratic» state-management hierarchy headed by the organizers or managers. However, according to R. Aron, the development of technocratic transformation of political institutions includes threats: an example is the Third Reich, where rational elements bordered on the inhumane. In addition, egalitarianism, democracy, strengthened management systems, etc. are the characteristics of the industrial societies. This, coupled with the expansion possibilities of manipulating public opinion with the modern technologies, creating a danger for the formation of new types of tyrannical, totalitarian states, because new freedoms is always provide for the occurrence of new methods of oppression. Accordingly, in terms of government technocrats, the existence of mechanisms of constitutional protection of individuals from abuse techno-bureaucratic hierarchy of power is necessary.

Aron's technopessimism is also reflected in his vision of the prospects of the further impact of technological progress on the system of international politics. The behavior of political actors on the international scene in the face of nuclear weapons takes new forms — as interaction so the political confrontation in terms of industrial society.

Technocratic nature of R.Aron's conception displayed in researcher's understanding of the technological development as a determining factor of functioning of modern political communities. Technologies have a multidimensional impact on the world of politics: as in the context of individual states so as the international community as a whole.

Key words: industrial society, rationality, technical progress, technocracy, techno-bureaucracy.